

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Р.Б.

МО «Селенгинский район»

МБОУ Носхонская СОШ им.В.Д.Ринчинова

РАССМОТРЕНО:

Методсоветом школы
от «19» июня 2024 г.

СОГЛАСОВАНО:

Замдиректора по УВР:
Болхоева С.-Д.Б.

от «20» июня 2024 г.

Рабочая программа

учебного предмета «Бурятская литература. Базовый уровень»

для обучающихся 8-го класса

у. Зурган-Дэбэ, 2024 г.

ТАЙЛБАРИ БЭШЭГ

Арадай аман зохёол аман үгын, уран **хайханай литература** бэшэмэл үгын исскуство, тиимэхээ уран зохоол зохооходоо, уран хурса, шэмэг удхатай үгэ гол түлэб аргуудай нэгэн болоно. Уран зохёол хүн тухай, тэрэнэй доторой байдал, хүниие тойрон байһан оршон байдал, байгаали, хүнэй ажабайдал, арад зоной ажамидарал г.м. тухай зохёогдоһон байдаг. Бодото юумэнүүд, үнэн болоһон үйлэ хэрэгүүд, бодото байдал уран зохёолой, уран хайханай литературы үндэһэн боложо хэрэлэгдэдэг. Уран зохёолшо бодото байдал дээрэ үндэһэлжэ, тэрэниие ханажа ухаан бодолойнгоо хүсөөр, ханаагаараа тэрэниие уран гоё болгожо, ном соогоо уран хайханаар, гоёор зохёогдоһон байдал бии бодгодог. Энэ байдалын үнэн бодото байдалда адлирхуу байдаг. Тиимэхээ хурагшадта ойлгуулха шухала гэжэ хараалагдана.

Уран хайханай литература гү, али уран зохёол шудалан үзэлгын гол **зорилгонууд** гэбэл:

- уран хайханай литература хүнэй, хүн түрэлтэнэй ажамидаралда тусхай нуури эзэлдэг, тэдэнэй хүгжэлтэдэ айхабтар ехэ шанартай гэжэ ойлгуулха;
- уран хайханай литература шудалан үзэлгэ хадаа түрэл арадайнгаа ба бэшэшье арадуудай соёл болборсол, ёһо заншал ойлгожо абалгын тусгаар арга гэжэ ойлгуулха;
- искуствын этико-эстетическэ компонент байгуулха гуманитарна ойлгосонуудые тайлбарилжа үгэхэ;
- уран зохёол уншаха дуратай болгохо, гоё хайхание наринаар ойлгодог мэдэрэл хүмүүжүүлхэ;
- бодото байдал, ажабайдал ба искуство, оршон тойрониие зүбөөр сэгнэжэ, тэдэндэ үнэтэй сэнтэйгээр хандахые хургаха;
- аман ба бэшэмэл хэлэлгэдэ хургаха, тэрэниие хүгжөөхэ;
- хурагшад уран хайханай зохёол зүбөөр, хүсэд дүүрэнээр хадуужа абаха, шэнжэлжэ, сэгнэжэ хураха гол түлэб теоритико- литературна, эстетическэ ойлгосонуудтай болохо ёһотой.

8-даху классай литературы курс хурагшадые уран зохёол абьяастайгаар уншаха дуратай, ходорхойгоор, тодо зүбөөр уншаха шадабариинь хүгжэхэ, уншаһан зохёолоо ухаандаа буйлуулан, удхыень зүбөөр элирүүлэн ойлгодог, хонирходог болгохоһоо гадна хурагшадай зохёол шудалан, шэнжэлэн үзэхэ эхин дадалнуудые бүридүүлхэ, түрэлхи литература тухайгаа юрэнхы мэдэсэтэй болгохо гэхэн зорилгонуудые табина.

Уран зохёолой гол удха, байгуулга, хэлэ зүбөөр ойлгуулха, хурагшадай ханал бодол зүбөөр бүрилдүүлхэ, ухаан бодолоо хэлэжэ хургаха хэрэгтэй.

Хурагшад ганса историко- литературна бэшэ, мүн баһа теоретико-литатурна талаар мэдэсээ үргэдхэхэ бэшэ, харин литературы теорёор хайн баазова ойлгосонуудтай байха ёһотой. Уран хайханай литература үзэлгэ, тэрэниие шэнжэлэлгэ теорико- литературна ойлгосонуудтэйгөөр бэлүүлэгдэдэггүй. Тиимэхээ тэдэнэр теоретическэ ойлгосо мэдэсэнүүдые ба уран зохёол шудалан үзэлгын шухала зэмсэг болоно.

- уран хайханай литературы үгын искуство гэжэ шэнжэлэн үзэлгэ болоно.

Хурагшадые литература үзэлгын талаар хургахын зорилгонууд:

—эстетическэ анализ хэжэ хургалга.

Литература шудалан үзэлгэ ехэ удха шанартай.

Үхибүүнэй өөрын хүгжэлтын дүнгүүд (личностные результаты) – өөрын ба хүнүүдэй ажабайдалда түрэл хэлэн ямар үүргэтэйб гэжэ ойлгоно (хэлэнэй аргаар хажуудахи хүнтээ харилсанаб, бэшэмэл текстын удха үзэнэб гэжэ ойлгоно), хүнэй аман ба бэшэгэй хэлэлгын онсо өөрэ байһые ойлгоно (аянга, хэлэлгын темп, үгэнүүдэй болон сэглэлтын тэмдэгүүдэй үүргэ).

Бээ гуримшуулаад ябаха шадабари (регулятивные УУД):

- багшатаяа хамта хэшээлэйнгээ зорилго табиха;
- хэшээлдээ юу хэһэнээ хойно хойноһоонь тоолохо;
- юу хэхэ гээшэбиб гэжэ уридшалан хэлэхэ;
- өөрынгөө, нүхэдэйнгөө, классайнгаа ажал багшатаяа сугтаа урид зохёогдоһон критеринүүдээр шалгаха;
- багшын үгэһэн түсэбөөр, алгоритмаар хүдэлжэ шадаха.

Оришон тойрониё шудалха шадабари (познавательные УУД):

- номоор хүдэлхэ (номой гаршагай, тусгаар тэмдэгүүдэй үүргэ ойлгохо);
- зураг хаража гү, али текст уншажа, асуудалнуудта харюу олохо;
- багшатаяа болон нүхэдтээ хамта дүн гаргаха;
- үгөөр хэлэгдэһэн ойлгосо схемэ, таблица, модель болгохо. Тиин һөөргэнь модель соо харуулаатай ойлгосо үгөөр хэлэхэ;
- текстын удха дамжуулха.

Харилсаха шадабари (коммуникативные УУД):

- өөрынгөө һанаа бодол аман хэлэлгээр, тиихэдэ багахан текст зохёожо, бэшэгэй хэлэлгээр харуулха;
- хажуудахи хүнүүдээ шагнаха, тэдэнэй хэлэһэниё ойлгохо;
- уран гоёор уншаха, хөөрэхэ;
- классайнгаа үхибүүдтэй, багшатаяа яагаад ажалаа эмхидхэхэ, ямар журамуудыё сахиха тухайгаа хэлсэхэ;
- хоёр хоёроороо, бүлэг бүлэгөөр хүдэлхэ, тиихэдээ олон ондоо «тушаал» бэе дээрээ абаха: ударидагшын, даабари дүүргэгшын, бэшээшын г.м.

Буряад хэлээр шадабари (предметные УУД):

Тус программа соо һурагшад гол түлэб иимэнүүд **онол шадабаритай болохо** гэжэ хараалдагдана:

- үзэг бэшэгэй талаар зүбөөр, алдуугүйгөөр ба удхатайгаар (удхыень ойлгожо) уншаха онһон аргатай, дадалтай болохо;
- уран хурсаар уншаха шадабаритай болохо;
- уран зохёолыё сюжетно- композиционно нэгэдэл гэжэ хадуужа абаха;
- уран зохёол дотор авторыень, тэрэнэй зохёол соо зураглагдаһан геройнуудта ба үйлэ хэрэгүүдтэ, ушарнуудта, уншагшадта хандалгыё ойлгожо абаха;
- уран зохёол дотор этическэ, социальна- историческа ба нравственна- философско проблематика илгаруулха шадабаритай болохо;
- уран зохёолыё ба тэрэнэй хубинуудыё хаба соогоо бээ даагаад анализ хэхэ шадабаритай болохо;
- уран зохёолдо үндэһэ баримтатай эстетическэ сэгнэлтэ үгэжэ шадаха;
- уран зохёолыё соёл болон ёһо заншалтай холбожо, тайлбарилха шадабаритай болохо;
- диалог ба монолог зүбөөр хэрэглэжэ, хэлэжэ шадаха болохо;
- элдэб янзын бэшэмэл ажалнуудыё бүтээхэ шадабаритай болохо;
- шэнжэлгын ажалнуудыё хэхэ шадабаритай болохо.

Һурагшад гол түлэб иимэ юумэнүүдыё мэдэхэ ёһотой:

- уншажа байһан зохёолойнгоо автор тухай, номой нэрын удха тайлбарилга;
- уран зохиолшоной намтарһаа тон шухала мэдээнүүдыё;
- уран зохёолой текстнүүдыё;

- шудалан үзэжэ байһан зохёолой герой болоод гол үйлэдэгшэ нюурнууд тухай, зохёол соохи шухала үйлэнүүдые мэдэхэнэ гадна, тэдэнэй хоорондохи харилсаа холбоонуудые, типическэ удха шанар;
- уран зохёол бэшэхэ гол шухала аргууд, зураглалай янзнууд, зохёолой темэ, идея, гол удха, уран зохёолой геройнууд, сюжет г.м. литературна теориhoо ойлгосонуудые;
- байгуулгын (композициин) шухала онсо янзнуудые, хэлэнэй зураглан тодорхойло арга хэрэгсэлнүүдые;
- программын эрилтын ёhoор сээжэлдэһэн шүлэгүүдые, эпическэ зохёолой хэлэгүүдые;
- литературна зан абари (характер), литературна тип, романтизм, реализм гэхэн ойлгосонуудай шухала шэнжэнүүдые г. м.

Һурагшад иимэ юумэнүүдые хэжэ шадаха ёһотой:

- уран зохёолшын зохёол соогоо бэшэһэн уран зураглалые хөөрөжэ;
- уран зохёолшын зураглаһан зурагыг ухаан бодолдоо, сэдхэлдээ бии болгожо;
- үзэжэ байһан зохёолой гол шухала асуудалнуудые (эпизодуудые), үйлэдэгшэ нюурай хэлэһэн үгэ, хэрэг г.м. бусад олон юрын үйлэнүүдһээ илгажа;
- зохёол соохи үйлэнүүдэй болоһон шалтагании, сагыг, тэрэнэй хойшолонгыг элирүүлжэ;
- үзэжэ байһан зохёолой хэлэнэй уран аргуудые, байгааилин зураглалнуудые текст сооһоо илгажа;
- зохёолой идеяг болоод уран хайханай талыг харуулалгада сюжетэй зүйлнүүдэй (үйлын хүгжэлтын эхин, үйлын уялдалга, үйлын хүгжэлтын эгээл дээдэ шата) үүргэ болон гол проблематика элирүүлжэ;
- үзэгдэжэ байһан зохёолнуудай байгуулгын (композициин) зүйлнүүдые илгажа;
- зохёолой удха задалан харуулхадаа, геройн үүргэ ба геройдо үгэһэн авторай сэгнэлтэ эли тодо болгожо;
- зохёолой геройнуудай өөр өөрын ба бултандань хабаатай шэнжэнүүдые тодорхойлон, характеристикэ үгэжэ, тэдэндэ авторай ямараар хандажа байһыг элирүүлхэ зорилготойгоор геройнуудые зэргэсүүлжэ;
- уран зохёолнуудай текст лирическэ, эпическэ, драматическа жанрай байһаарнь тэдэниенг хараадаа абажа, тодоор, уранаар уншажа;
- уран зохёолой геройнуудта характеристикэ үгэхэ сложно түсэб табижа;
- үзэжэ байһан зохёолой геройнууд тухай, тэдэндэ авторай ямараар хандажа байһыг хараадаа абан, һурагша бүхэнэй, бүхы һурагшадай зэргэсүүлһэн аман гү, али бэшэмэл өөрын бодомжолготой найруулга (сочинени- рассуждени) зохёожо;
- монологическа хэлэлгэ хайнаар хэрэглэжэ, өөрынгөө һанамжа ойлгосотойгоор хэлэжэ, тэрэнэ ойлгуулжа, баримталжа, хамгаалжа;
- түсэб табижа, тэрэ тоодо тезиснэ түсэб, мүн литературна - критическэ статьянуудаар конспект бэшэжэ;
- нэгэ гү, али хэдэн материалнууд дээрэ үндэһэлэн, литературна темээр элидхэл, сонохол (сообщени) гү, али реферат бэлдэжэ;
- үзэһэн зохёолоор гү, али хэдэн зохёолнуудаар проблемнэ шэнжэтэй аман ба бэшэмэл бодомжолготой сочинени (сочинени- рассуждени), тэрэ тоодо зэргэсүүлһэн характеристикэ зохёожо, мүн литературна ба публицистическэ темэнүүдээр бодомжолготой сочинени зохёожо;
- литературы асуудалнуудаар бэшэһэн хүдэлмэринүүдээр тезисүүдые ба конспектнүүдые табижа;
- бээе даагаад уншаһан номоор, хараһан кинофильмүүдээр, теледамжуулгануудаар, зүжэгүүдээр, уран зурагуудаар, шагнаһан хүгжэмөөр рецензи гү, али һанамжа бэшэжэ;
- уншаһан номой справочна аппарат, мүн литературна терминүүдтэй словарь, шэнэ толинуудыг хэрэглэжэ г.м.

Мүнөө үедэ шабинарай бэе махабад бэхижүүлхэ, элүүр энхые сахиха тухай асуудал гол асуудал болоод байна. Тиимэһээ энэ хуралсалай программаар үзэгдэхэ материал үхибүүдэй ухаан бодол болон наһандань таарамжатайгаар зохёогдонхой.

Багша творческо хандажа, хурагшадайнгаа наһа, бэлэдхэл, мэдэсэ, шадабари хараадаа абан ажаллаха ёһотой. Сээжэлдэхэ зохёолнууд класс бүхэндэ багшын үзэмжөөр үгтэхэ гэжэ хараалагдана.

Тус ажалай программа тематическа, социально- историческа, хронологическа, историко-литературна, теоретико – литературна принципүүдые баримталжа байгуулагдаа.

Программын бүридэл

Оршол

1-дэхи хуби..

Арадай аман зохёолой уран найханай заншал

Аман зохёолой заншалые литературада хэрэглэлгэ.

Мифүүд. Домогууд. Дуунууд. Онһон ба хошоо үгэнүүд.

Э.Х.Галшиев «Бэлигэй толи»

Үрээлнүүд. Таабаринууд. Юртэмсын гурбалжан, дүрбэлжэн.

Буряад арадай аман зохёолнууд.

Үльгэрнүүд. Абай - Гэсэр хүбүүн. Шалгалтын ажал.

Буряад арадай XVIII-XIX зуун жэлнүүдэй бэшэмэл зохёолнууд ба тэдэнэй уран найханай заншалнууд

Монголоой нюуса тобшо.

Замай тэмдэглэлнүүд. Дамба – Даржаа Заяев; Б.Барадин

Будда Рабданов. Худалдаа наймаан, түбэд эхэнэрнүүд

Ш.-Н.Р.Цыденжаповай «Дэлхэйн табан «үнгэтэ» арадуудые нэгэдүүлгэ.

Буддын шажанай зохёолнууд ба тэдэнэй заншалнууд

Буддын шажанай зохёолнууд.

Дугаров Э.Ч. Будда Шакьямуниин зохёолнууд. Доншод хурал. Донжуур маани.

XX зуун жэлэй эхинэй буряад литература ба тэрэнэй заншалнууд

Буряад арадаа гэгээрүүлэгшэд. Ч-Л. Базарон. «Хаарташан» зүжэг.

Д-Р. Намжилов «Буряад аршааншадай байдал».

Б.Б.Барадин «Сэнгэ баабай». Архи тамхинай хорооной хойшолон.

Б.Барадин «Ехэ удаган абжаа» зүжэг.

Шүлэг «Буряад –монголоой уг гарбалай домог».

Шалгалтын ажал. Минии уг гарбал.

Поэт-реформатор

Поэт – реформатор Д.Дашинимаев. Шүлэгүүд «Тоёон», «Туг».

Романтизм

Романтическа ёһо заншалай нүлөөн. С. Туяа творческо зам.

Ч.Ц.Цыдендамбаев поэт-лирик. Д-Д. Ж.Мункоев «Талада гарабаб»поэмэ.

Реалистическэ ёһо заншалые буряад литературада хэрэглэлгэ

Реализм. Ц.Ц.Дондубон «Хиртэһэн нара». Ньютагай хүндэтэй хүнүүд.

30 онуудай ба Эсэгэ Ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үе буряад литературада.

К.Ш.Цыденов «Хээрэ» хөөрөөн. Ц.Р.Галанов «Эсэгын хүбүүн». Эсэгэ Ороноо хамгалгын

Агууехэ дайн. Ц.Ц.Дондогой - журналист, публицист «Эхэ тухай поэмэ».

Шалгалтын ажал. Эхэ нангин үгэ.

Буряад Сонет

Сонедэй түүхэһээ М.Ж.Самбуев «Аласай замда юрөөнэм».

Нургаал захяанууд залуурггаал захяанууд залу үетэндэ заатагүй хэрэгтэй.

Хүн түрэлтэндэ, уг гарбал, уг изагуур.

Л.Д.Тапхаев поэт-лирик. Поэмэ «Угай түүхэ».

Булгад, эхирэд, хори, хонгоодор буряадуудай уг гарбал, хүр хүлдэ.

А.Г-Н. Лыгденов «Үншэн». А.Г-Н. Лыгденов «Нюдэнэй аршаан» хөөрөөн.

Минии нютагай нангин шүтөөнэй газарнууд. Угсаата зоной хургаалнууд.

Арадай аман зохёолой заншалые буряад литературада хэрэглэлгэ

Буряад литературада арадай аман зохёолой үзүүлхэн нүлөөн.

Д.Н.Сультимов «Амиды зула» зүжэг.

Шалгалтын ажал.

Оршол	Хэшээлэй темэ	Час
Арадай аман зохёолой уран найханай заншал	Арадай аман зохёолой уран найханай заншал	1
	Аман зохёолой заншалыг литературада хэрэглэлэгэ.	1
	Мифүүд. Домогууд. Дуунууд. Онгон ба хошоо үгэнүүд.	3
	Э.Х.Галшиев «Бэлигэй толи»	3
	Үрэлнүүд. Таабаринууд. Юртэмсын гурбалжан, дүрбэлжэн.	3
	Буряад арадай аман зохёолнууд.	1
	Үлгэрнүүд. Абай - Гэсэр хүбүүн.	3
	Шалгалтын ажал.	1
Буряад арадай XVIII-XIX зуун жэл	Буряад арадай XVIII-XIX зуун жэлнүүдэй бэшэмэл зохёолнууд ба тэдэнэй уран найханай заншалнууд	1
	Монголой нюуса тобшо.	1
	Замай тэмдэглэлнүүд.	1
	Дамба – Даржаа Заяев	1
	Б.Барадин	1
	Будда Рабданов. Худалдаа наймаан, түбэд эхэнэрнүүд	1
Буддын шажан	Буддын шажанай зохёолнууд ба тэдэнэй заншалнууд	1
	Буддын шажанай зохёолнууд.	1
	Дугаров Э.Ч. Будда Шакьямуниин зохёолнууд.	1
	Доншод хурал. Донжуур маани.	1
XX зуун жэлэй эхин	XX зуун жэлэй эхинэй буряад литература ба тэрэнэй заншалнууд	1
	Буряад арадаа гэгээрүүлэгшэд. Ч-Л. Базарон. «Хаарташан» зүжэг.	1
	Д-Р. Намжилов «Буряад аршааншадай байдал».	1
	Б.Б.Барадин «Сэнгэ баабай». Архи тамхинай хорооной хойшолон.	1
	Б.Барадин «Ехэ удаган абжаа» зүжэг.	1
	Шүлэг «Буряад –монголой уг гарбалай домог».	1
	Шалгалтын ажал. Минии уг гарбал.	1
Шүлэглэмэл зохиол	Поэт-реформатор	1
	Поэт – реформатор Д.Дашинимаев. Шүлэгүүд «Тоёон», «Туг».	1
	Романтизм	1
	Романтическа ёһо заншалай нүлөөн. С. Туяа творческо зам.	1
	Ч.Ц.Цыдендамбаев поэт-лирик. Д-Д. Ж.Мункоев «Талада гараб» поэмэ.	1
Реализм.	Реалистическэ ёһо заншалыг буряад литературада хэрэглэлэгэ	1
	Реализм. Ц.Ц.Дондубон «Хиртэһэн нара».	1
	Нютагай хүндэтэй хүнүүд.	1
Эсэгэ Ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай	30 онуудай ба Эсэгэ Ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үе буряад литературада.	1
	К.Ш.Цыденов «Хээрэ» хөөрөөн.	1
	Ц.Р.Галанов «Эсэгийн хүбүүн».	1
	Эсэгэ Ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн	1
	Ц.Ц.Дондогой - журналист, публицист	1
	«Эхэ тухай поэмэ».	1

	Шалгалтын ажал.	1
	Эхэ нангин үгэ.	1
	30 онуудай ба Эсэгэ Ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үе буряад литературада.	1
Буряад Сонет	Буряад Сонет	1
	Сонедэй түүхэхээ	1
	М.Ж.Самбуев «Аласай замда юрөөнэм».	1
	Һургаал захяанууд залуу үетэндэ заатагүй хэрэгтэй.	1
Угсаата зоной хургаалнууд.	Хүн түрэлтэндэ, уг гарбал, уг изагуур.	1
	Л.Д.Тапхаев поэт-лирик.	1
	Поэмэ «Угай түүхэ».	1
	Булгад, эхирэд, хори, хонгоодор буряадуудай уг гарбал, һур һүлдэ.	1
	А.Г-Н. Лыгденов «Үншэн».	1
	А.Г-Н. Лыгденов «Нюдэнэй аршаан» хөөрөөн.	1
	Минии нютагай нангин шүтөөнэй газарнууд.	1
	Угсаата зоной хургаалнууд.	1
	Арадай аман зохёолой заншалые буряад литературада хэрэглэлгэ	1
	Буряад литературада арадай аман зохёолой үзүүлһэн нүлөөн.	1
	Д.Н.Сультимов «Амиды зула» зүжэг.	1
	Шалгалтын ажал.	1

Хэрэглэгдэхэ литература

Һурагшын

1. Буряад литература 8 класс, Ц.Б.Бадмацыренова, К.Н.Гармаева, Б.Ш.Ширапова.
2. Дампилова Х.Д. Буряад литератураар тестнүүд.
3. Ошоров Д.А. Уран үгын абдарһаа.
- 4.Ошорова С.А.Буряад аман зохеол.
5. Цыренова Б.Б. , Батуева М.Ш. Булагай эхин

Багшын

1. Буряад литература 8 класс, Ц.Б.Бадмацыренова, К.Н.Гармаева, Б.Ш.Ширапова.
2. Нанзатова Э.П. Мунгэн туяа.
3. Гомбоев Б.Б. Шэдитэ тала Хэн?, юун? Нааданууд.
4. Э.Дугаров «Шүлэглэмэл зохёолнууд»
5. Методическа пособи «Дуутайхан тоонто нютагнай»
6. Н.Л.Артугаевагай зохёолнууд
7. Буряад ород толинууд.
8. Бабуева В.Д. Материальная и духовная культура бурят
9. Электронно номой хэрэгсэлнүүд.
10. Дискнүүд («Би томо болоод», «Костюмы народов Бурятии», «Буряад дуунууд». г.м.)